Mikä on todellista?

Ympäröivä maailma

Tämä on työhuoneeni.

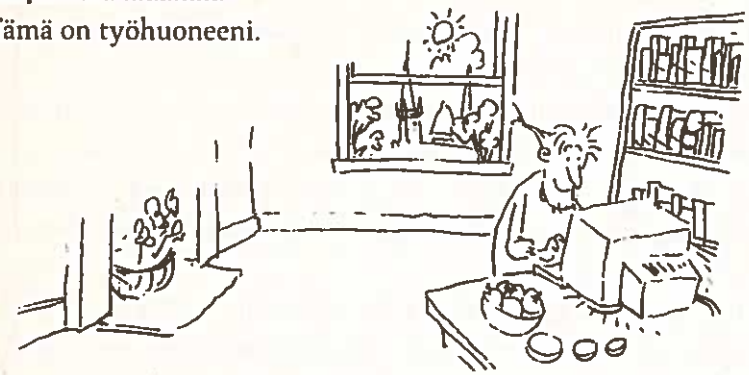

Kuten näet, kirjoitan juuri tietokoneella. Pöydällä on kulho, jossa on omenoita. Sen vieressä on tiibetiläisiä kulhoja, jotka ostin käydessäni Intiassa. Pöydän vieressä on kirjahylly, joka on täynnä kirjoja. Huoneessa on myös takka, jonka tulisijassa on melko pölyisiä kuivakukkia. Huoneen toisella seinällä on ikkuna. Ikkunasta näkyy puita ja pilviä ja auringonpaistetta. Taempana näkyy Oxfordin vanhojen rakennusten torneja.

Jos kysyt ihmisiltä »*mitä todellisuus on*», useimmat todennäköisesti vastaavat, että todellisuus on se mitä näen ympärilläni juuri nyt. Pöytien ja tuolien, puiden ja pilvien maailma: se on todellisuus, todellinen maailma.

Kaikki eivät kuitenkaan olisi kanssani samaa mieltä. Ei varsinkaan Platon. Platonin mukaan se, mitä näen ympärilläni, on itse asiassa pelkkiä varjoja. Todellinen maailma on viiden aistimme ulottumattomissa. Sitä ei voi nähdä, koskettaa, kuulla, haistaa eikä maistaa.

Millainen on kätketty maailma? Platonin mukaan se on ihmeellinen.

Kätketyssä maailmassa on kaikki oleellinen ja täydellinen. Se on aina ollut ja tulee aina olemaan. Se on paikka, josta tulimme. Ja se on paikka, johon kuoltuamme menemme.

Platon sanoo myös, että jos haluamme tietoa, meidän on etsittävä sitä varjojen maailman tuolta puolen. Meidän viisi aistiamme eivät voi välittää tietoa siitä, mitä kaikki *todella* on. Miten siis saamme selville, mitä kaikki on varjojen tuolla puolen? Kuten saamme nähdä, Platon väittää, että luotettavaa tietoa voidaan saavuttaa ainoastaan ajattelun avulla.

Tämä luku kertoo Platonin maailmasta varjojen tuolla puolen. Onko se tosiaan olemassa?

Platon

Kuka Platon oli?

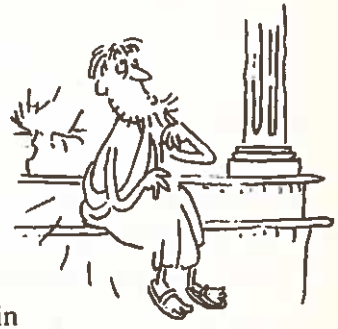

Platon syntyi melkein kaksi ja puoli tuhatta vuotta sitten antiikin Kreikassa. Hän on ehkä kuuluisin kaikista filosofeista. Monet itse asiassa pitävät häntä filosofian isänä.

Platonista on hyvä kertoa kertomalla tarina – tarina, jonka Platon itse kertoi silloin vuosia sitten (olen muuttanut tarinaa hiukan, mutta pohjimmiltaan se on sama).

Platonin luolatarina

On luola. Luolan perukoilla pidetään vankeja. Vangit ovat kahleissa kasvot seinään päin. He eivät voi kääntyä katsomaan, mitä heidän takanaan on. He viettävät siis koko elämänsä katsomalla luolan seinää.

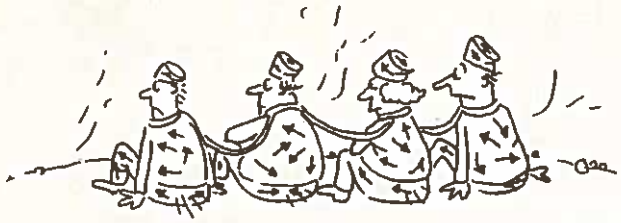

Eräänä päivänä yksi vangeista – kutsutaan häntä vaikka Antiksi – vapautetaan. Hänen käsketään kääntyä ja katsoa ulos.

Aluksi Antti sokaistuu kirkkaasta valosta. Hänen silmiään särkee. Hetken päästä ne kuitenkin alkavat tottua valoon.

Kun valo ei enää häikäise Antin silmiä, hän näkee, että vankien takana on nuotio. Juuri nuotion valo sokaisi hänet. Nuotion ja vankien välissä on polku, tällainen:

Vanginvartijoilla on tapana kulkea polkua pitkin. Antti näkee, että kun vanginvartijat kävelevät polulla kantaen esineitä, esineet luovat varjoja luolan seinälle vankien eteen.

Antti ei ole koskaan nähnyt oikeaa esinettä. Vankina ollessaan hän näki vain varjoja, jotka kuvastuivat luolan seinälle. Muiden vankien tapaan hän luuli varjoja oikeiksi esineiksi. Hän sekoitti varjot todellisuuteen.

Nyt Antti kuitenkin huomaa, miten häntä ja muita vankeja on huijattu. Hän ymmärtää, että se mitä hän aiemmin piti todellisena maailmana, olikin pelkkä varjojen paraati. Hän tajuaa, että *todellinen* maailma oli piilotettu häneltä.

Myöhemmin vanginvartijat vievät Antin luolasta ulos auringonpaisteeseen. Kirkkaus sokaisee hänet taas hetkeksi.

Vähitellen hänen silmänsä kuitenkin tottuvat valoon. Sitten hän tajuaa näkevänsä auringon.

Antti on hyväsydäminen mies. Ei siis ole ihme, että hän säälii luolaan jääneitä vankeja. Niinpä hän päättää palata kertomaan heille, mitä on nähnyt, selittämään heille, miten kaikki *todella* on. Hän on varma, että he haluavat tietää kaiken hänen matkastaan todelliseen maailmaan.

Kun Antti pääsee luolan perälle, hänen silmänsä eivät kuitenkaan ole enää tottuneet pimeyteen. Hän kompuroi. Hän törmäilee esi-

neisiin. Se saa muut vangit ajattelemaan, että Antti on tullut matkallaan sokeaksi.

Kaikki muuttuu vain hullummaksi. Kun Antti ryhtyy selostamaan, miten kaikki *todella* on, vangit eivät halua kuunnella häntä. He ovat täysin tyytyväisiä saadessaan paneutua varjojen katselemiseen seinällä. He käskevät Antin pitää suunsa kiinni. He käyttäytyvät kuin kärttyisä ihminen, jota häiritään kesken lempitelevisio-ohjelman katselun.

Antti ei kuitenkaan luovuta. Hän haluaa auttaa vankeja. Niinpä hän yrittää edelleen kertoa heille kätketystä maailmasta luolan ulkopuolella. Silloin vangit hermostuvat todella. He alkavat huutaa Antille. »Painu tiehesi!» he huutavat. »Lakkaa kiusaamasta meitä typerillä jutuillasi! *Me* näemme oikein hyvin, miten kaikki on – *sinähän* tässä sokea olet!»

Kun Antti ei *vieläkään* luovuta, vangit alkavat heitellä häntä kivillä. He ajavat hänet pois. Niin vangit tuhlaavat elämänsä varjoja katsellen. He eivät koskaan saa selville totuutta.

Maailma varjojen tuolla puolen

Arvasit jo varmaan, että Platonin tarina luolasta ja vangeista ei ole pelkkä tarina. Platon yrittää kertoa meille jotain, mutta mitä?

Me olemme luolan vankeja. Kaikki mitä näemme ympärillämme on vain varjoja luolan seinällä. Ihan niin kuin luolan vankeja, varjot huiputtavat meitäkin. Me sekoitamme ne todellisuuteen. Luulemme näkevämme todellisen maailman. Todellista maailmaa ei kuitenkaan voi nähdä.

Sielu

Platon väitti myös, että jokaisella meistä on *sielu*. Hän väitti, että kuollessamme sielu menee todelliseen maailmaan. Kuolemaa ei siis tarvitse pelätä. Kun ihminen kuolee, hänen sielunsa ei lakkaa olemasta. Se jatkaa elämää. Se menee paljon parempaan paikkaan.

Taivas

Monissa uskonnoissa puhutaan *taivaasta*. Näiden uskontojen mukaan ihminen menee kuoltuaan taivaaseen (ainakin jos hän on ollut kiltisti).

Platonin käsitys täydellisestä maailmasta – todellisesta maailmasta, joka on varjojen tuolla puolen – kuulostaa aika lailla nykyiseltä taivaskäsitykseltä. Se ei ole pelkkä sattuma. Eri aikakausien uskonnolliset ajattelijat ovat lukeneet Platonia ja lainanneet hänen ajatuksiaan. Nykyinen taivaskäsitys – varsinkin moderni kristillinen taivaskäsitys – on muotoutunut osittain Platonin ajatuksista.

C. S. Lewis ja Varjojen maat

Platonin ajattelu on vaikuttanut maailmankäsitykseemme tähän päivään saakka. Erityisen tärkeä rooli Platonin filosofialla on ollut länsimaisen filosofian, uskonnon, taiteen ja kirjallisuuden kehityksessä.

Annan yhden esimerkin. Olet ehkä kuullut C. S. Lewisista. C. S. Lewis oli kristitty. Hän kirjoitti lastenkirjoja maasta, jonka nimi on *Narnia*. Niistä kuuluisin on *Velho ja leijona*.

Viimeinen Narnia-kirja on nimeltään *Narnian viimeinen taistelu*. Sen loppulehdillä Narnia katoaa. Meri valtaa maan ja aurinko sammuu. Kaikki Narnian hyvät olennot siirtyvät oven kautta ihmeelliseen uuteen maahan.

Lapset, joista Narnia-kirjat kertovat, ihmettelevät missä kummassa he ovat löytäessään itsensä uudesta maasta. Osaksi uusi maa näyttää heidän muistamaltaan Narnialta, paitsi paljon ihmeellisemmältä. Osaksi se näyttää myös Englannilta sellaisena kuin he sen muistavat, sekin tosin paljon ihmeellisemmältä.

Sitten yksi tarinan henkilöistä selittää lapsille, että Narnia ja Englanti, jotka he muistavat, eivät olleet *todellinen* Narnia eikä *todellinen* Englanti. Ne olivat vain *varjoja* todellisesta maailmasta, jossa he nyt ovat. Todellinen maailma on aina ollut ja tulee aina olemaan, ja se on yhtä erilainen vanhaan Narniaan ja vanhaan Englantiin verrattuna kuin todellinen esine on erilainen varjoonsa verrattuna.

Narnian viimeisen taistelun aivan viimeisellä sivulla lapset lopulta kummastelevat, miten he ovat joutuneet tuohon ihmeelliseen paikkaan. He pelkäävät joutuvansa lähtemään pois. Heille kuitenkin selitetään, että he ovat oikeasti kuolleita – he kuolivat junaonnettomuudessa. He ovat nyt siirtyneet paikasta, jota C. S. Lewis kutsui *Varjojen maaksi*, todelliseen maailmaan, jossa he elävät onnellisina ikuisesti. Heidän vanha elämänsä oli vain uni: nyt on aamu.

Kuten jo varmaan arvasit, C. S. Lewis lainasi ideansa todellisesta maailmasta varjojen tuolla puolen – todellisesta maailmasta, johon kuoltuamme menemme – Platonilta. Jos luet *Narnian viimeisen taistelun* huolellisesti, huomaat, että eräs tarinan henkilöistä itse asiassa kertoo lapsille, että kaikki löytyy Platonista.

Näkymätön maailma

Platon siis uskoo, että *tämä* maailma – maailma jonka sinä ja minä aistimme juuri nyt – ei ole todellinen maailma. Tämä on vain Varjojen maa, kuten Lewis sitä kutsui.

Maailma, jonka näemme ympärillämme, saattaa näyttää meistä todelliselta maailmalta, mutta sitä se ei ole.

Todellinen maailma on näkymätön. Se on kaiken sen tuolla puolen, mitä me voimme nähdä, koskettaa, kuulla, haistaa ja maistaa.

Miksi Platon uskoi, että elämme vain Varjojen maassa ja että todellinen maailma on jossain sen tuolla puolen? Mihin filosofiaan, millaisiin perusteluihin niin merkilliset käsitykset perustuvat? Sen selitän nyt.

Kauneuden idea

Tässä on viisi kaunista asiaa:

Ne ovat: kaunis kukka, kaunis ihminen, kaunis vuori, kaunis auringonlasku ja kaunis puutarha. Nämä viisi kaunista asiaa ovat tietenkin monella tapaa erilaisia (ihmisellä esimerkiksi on hiuksia ja vuorella ei). Silti jokainen niistä on kaunis.

Mutta mitä *kauneus itsessään* on? Jokainen näistä viidestä on kaunis, mutta mikään niistä ei ole kauneus itsessään. Kauneus itsessään vaikuttaa olevan jotain muuta – jokin *korkeampi* asia, joka on olemassa kaikkien yksittäisten asioiden lisäksi.

Platon kutsuu etäisempää asiaa – kauneutta itsessään – kauneuden *muodoksi* tai *ideaksi*. Hänen mukaansa yksittäiset kauniit asiat tekee kauniiksi se, että ne jakavat kauneuden muodon, idean.

Muita ideoita

Platonin mukaan on muitakin kuin kauniita asioita, joilla on yleinen idea. Kauniit asiat ovat vain yksi yleiskäsite. On myös muita yleiskäsitteitä. Otetaan esimerkiksi vaikka tuolit.

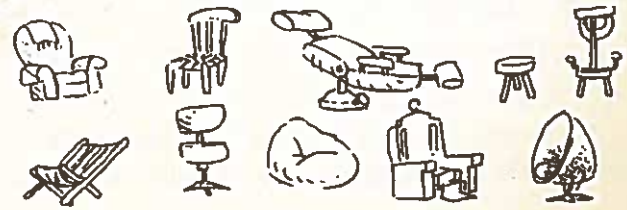

Tuolit ovat yksi yleiskäsite. Monista eroavaisuuksista huolimatta kaikilla tuoleilla on jotain yhteistä – se jokin, joka *tekee* niistä tuoleja. Platonin mukaan se »jokin» on niin ikään idea: *tuolin idea*.

Tuolin idea on olemassa kaikkien yksittäisten tuolien lisäksi.

Platonin mukaan on paljon muitakin ideoita. Esimerkiksi isot esineet (kuten norsut, vuoret ja jättiläispunapuut) ovat yksi yleiskäsite. Niitä vastaa suuruuden idea. Oikeudenmukaiset teot (esimerkki oikeudenmukaisesta teosta voisi olla vaikka se, kun tuomari ja valamiehistö tuomitsevat jonkun oikeudenmukaiseen rangaistukseen vakavasta rikoksesta) ovat yleiskäsite. Niitä vastaa oikeudenmukaisuuden idea. Ja niin edelleen.

Jos noudatamme Platonin ajattelua, *kaikille* asioille mitä on olemassa näyttää olevan idea. On oltava kukan idea, punaisten esineiden idea, kaniinin idea, talon idea, jopa juustohampurilaisen idea.

Millaisia Platonin ideat siis ovat?

Ideat ovat täydellisiä

Ensinnäkin *ideat ovat täydellisiä*. Otetaan esimerkiksi kauneus. Mikä tahansa kaunis asia, jonka aistit, ei ole *täydellisen* kaunis. Se voisi aina olla vieläkin kauniimpi. Kauneuden idea – kauneus itsessään – on täydellinen. Eihän voi olla mitään kauniimpaa kuin kauneus itsessään?

Kaikki mitä näemme ympärillämme on vajavaista. Kaikki on puutteellista. Kaikki menee lopulta rikki tai kuluu puhki tai homehtuu. Ajatellaan vaikka sänkyjä. Ei mikään yksittäinen sänky, jonka näet, ole täydellinen. Se voisi olla mukavampi. Lopulta se kuluu tai menee rikki. Sängyn *idea* sen sijaan on täydellinen. Jokainen idea on ainutlaatuinen ja täydellinen esimerkki edustamistaan asioista.

Ideat ovat näkymättömiä

Toiseksi *ideoita ei voi nähdä, koskettaa, haistaa, kuulla eikä maistaa*. Mikään, minkä voimme aistia, ei koskaan ole täydellistä. Tuolin idea on täydellinen, emmekä siis voi aistia sitä. Voimme tietenkin nähdä yksittäisiä, epätäydellisiä tuoleja, mutta tuolin idea on näkymätön.

Ideat ovat todellisempia

Kolmanneksi ideat ovat *todellisempia* kuin yksittäiset asiat, joita aistimme ympärillämme. Yksittäisten asioiden olemassaolo näet riippuu ideoista.

Takapihallani on puu.

Päivän mittaan puu luo monia varjoja. Se kuvastuu myös vesilammikoiden pintaan ja ikkunaruutuihin.

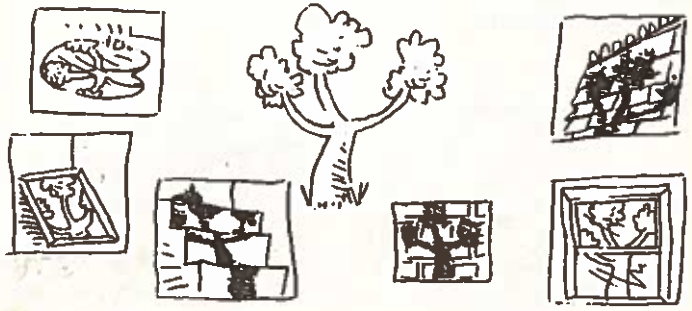

Puun ohikiitävät kuvat ovat sen vääristyneitä ja epätäydellisiä kopioita. Niiden olemassaolo riippuu täysin puusta. Ilman puuta ei olisi myöskään puun varjoja eikä peilikuvia.

Ilman puun ideaa ei vastaavasti voi olla yksittäisiä puita. Näkemiemme puiden – myös takapihani puun – olemassaolo riippuu puun ideasta: ne ovat idean epätäydellisiä varjoja tai peilikuvia.

Sama koskee kaikkia asioita, joita näemme ympärillämme. Ne eivät ole *todellisia* asioita. Vain ideat ovat todellisia asioita, ja asiat joita näemme ovat vain niiden ohikiitäviä varjoja tai peilikuvia.

Ideat ovat ikuisia ja muuttumattomia

Platonin mukaan ideat ovat *ikuisia*. Ne ovat aina olleet ja tulevat aina olemaan. Yksittäiset kauniit asiat voivat tulla ja mennä, mutta kauneus itsessään pysyy.

Ideat ovat myös *muuttumattomia*. Meitä ympäröivä maailma muuttuu tietenkin koko ajan. Tuolit ja pöydät vääntyvät, taipuvat ja menevät rikki. Kasvit ja eläimet kasvavat, näivettyvät ja kuolevat pois. Sää vaihtelee joka päivä. Vuodenajat tulevat ja menevät. Vuoret sortuvat vähitellen mereen. Kaikki muuttuu. Platonin mukaan ideat eivät kuitenkaan muutu.

Koko juttu saattaa kuulostaa kummalliselta. Ajatellaan esimerkiksi kauneutta. Ihmisethän ovat pitäneet erilaisia asioita kauniina eri aikakausina. Esimerkiksi nykyinen kauneusihanteemme on laiha, mutta ei ole kovin kauan siitä, kun pulskempia ihmisiä pidettiin kauniimpina kuin laihoja.

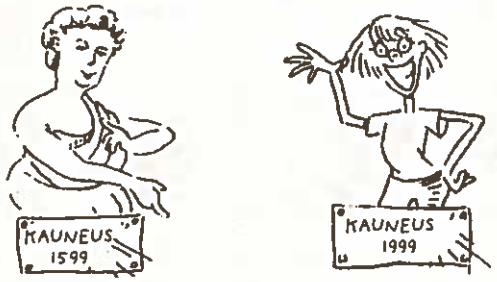

Muoti muuttuu. Se mitä jollain aikakaudella pidetään kauniina, voi myöhempien sukupolvien mielestä olla mautonta tai suorastaan

rumaa. Jos siis on olemassa kauneuden idea, eikö sen pitäisi muuttua ajan mittaan?

Platonin mielestä ei. Hän ajatteli että vaikka muoti muuttuu, kauneus itsessään ei muutu. *Todellinen* kauneus on aina sama. Vain meidän kykymme käsittää se vaihtelee.

Ylin idea

Tässä sitä ollaan: maailma, jonka näemme ympärillämme, ei ole todellinen maailma. Todellinen maailma on täydellisten, muuttumattomien ja ikuisten ideoiden kätketty maailma.

On kuitenkin vielä yksi idea, jota emme ole käsitelleet. Ideoita on niin paljon. Ideoiden itsensäkin täytyy siis olla yleiskäsite. Siten on oltava myös ideoiden idea.

Minkälainen on ideoiden idea? Ensin on mietittävä, mitä yhteistä kaikilla ideoilla on. Ne ovat kaikki olemassa ja täydellisiä. Ideoiden idea on siis *olemassaolon ja täydellisyyden* idea.

Platon kutsui ylintä ideaa *hyvän ideaksi*.

Ideoiden järjestys

Platonin mukaan kaikki ideat ovat siis tällaisessa järjestyksessä:

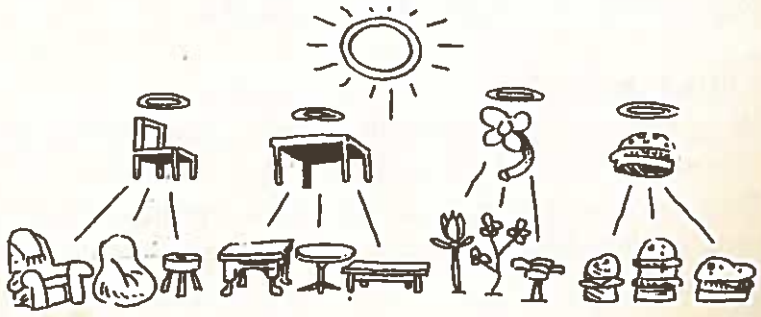

Pyramidin huipulla on hyvän idea. Sen alapuolella ovat kaikki muut ideat: kauneuden idea, tuolin idea, pöydän idea ja niin edelleen. Niiden alapuolella taas ovat kaikki yksittäiset esineet, joita näemme

ympärillämme: esimerkiksi yksittäiset sängyt.

Aivan kuten yksittäiset tuolit, pöydät, kauniit asiat ja kaikki muu saavat vastaavista ideoista sen olemassaolon ja täydellisyyden, joka niillä on, samalla tavalla ideat saavat olemassaolonsa ja täydellisyytensä hyvän ideasta. Viime kädessä siis kaikki olemassaolo ja täydellisyys tulee hyvän ideasta.

Platonin luolatarinassa hyvän ideaa vastaa aurinko, joka paistaa luolan ulkopuolella. Aurinkoa pidetään kaiken elämän lähteenä (koska se vaikuttaa vuorokauden vaihteluihin, vuodenaikoihin ja säähän, saa kasvamaan kasvit, joita eläimet sitten syövät, ja niin edelleen), ja samalla tavalla hyvän idea on kaikkien ideoiden ja niiden myötä yksittäisten asioiden lähde.

Jumala

Platonin ajatus hyvän ideasta – kaiken olemassaolon ja täydellisyyden lähteestä – kuulostaa aika tavalla nykyiseltä jumalakäsitykseltä. Monissa nykyajan uskonnoissa – varsinkin kristinuskossa, islamissa ja juutalaisuudessa – Jumalalla on aivan samanlainen rooli. Jumala on kaiken olemassaolon ja täydellisyyden lähde.

Tämäkään samankaltaisuus ei ole pelkkä sattuma. Se on vain toinen esimerkki siitä, miten Platonin ajatukset ovat vaikuttaneet uskonnolliseen ajatteluun meidän päiviimme saakka.

Mistä tieto on peräisin?

Me aistimme ympäröivän maailman viiden aistimme, näön, kosketuksen, maun, hajun ja kuulon avulla.

Platon kuitenkin väittää, kuten jo kävi ilmi, että maailma, jonka aistimme, ei ole todellinen maailma. Aistittava maailma on pelkkä varjojen maailma.

Varjojen maailma on yksi syy siihen, miksi Platon väittää, että aistimme eivät voi välittää meille aitoa tietoa. Platonin mukaan aistimme petkuttavat meitä. *Aito* tieto on tietoa aidosta todellisuudesta, maailmasta, jota aistimme eivät voi paljastaa. Aito tieto on ideoita

koskevaa tietoa.

Miten siis saamme tietoa ideoista, jos sitä kerran ei voi saada aistien avulla? Platonin mukaan aitoa tietoa saa *filosofisten* harjoitusten avulla. Aitoa tietoa saa käyttämällä *järkeä, ajattelemalla ja pohtimalla*. Jos haluaa aitoa tietoa, on sivuutettava aistit. On suljettava silmät, pantava pumpulia korviin ja istuttava lempituolissa *ajattelemassa*.

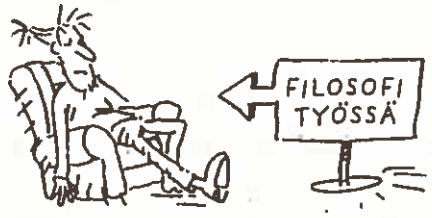

Platon toki myöntää, että filosofien on hyvin vaikea saada ihmiset kääntymään pois aistimaailmasta, vakuuttaa heidät siitä, että maailma jonka näemme ympärillämme on vain varjomaailma. Sehän *vaikuttaa* niin todelliselta.

Aistimaailma voi vaikuttaa myös hyvin houkuttelevalta. Opimme rakastamaan aistejamme ja kaikkea sitä mielihyvää, mitä niiden avulla voimme saada: miltä jäätelö maistuu, miltä musiikki kuulostaa ja miltä kaunis puu näyttää. Platonin mukaan on kuitenkin harvinaisempia, ylevämpiä nautintoja – nautintoja, joita voi saada vain filosofian avulla. Näihin ylevämpiin nautintoihin verrattuna aistinautinnot ovat kovin alhaisia ja jalostamattomia.

Monet meistä kuitenkin ovat aistiensa vallassa. Torjumme filosofin, joka yrittää kääntää meidät pois aistimaailmasta ja kohti näkymättömiä ideoita. Juuri tästä Platon meitä varoitti luolatarinansa lopussa. Olemme kuin pahantuuliset vangit, jotka heittivät Anttia kivillä, kun hän yritti saada heidät kääntymään varjoista todellista maailmaa päin.

Tiede

Sinusta Platonin näkemykset tiedosta ovat ehkä varsin yllättäviä. Nykyäänhän ajatellaan, että *tiede* – fysiikka, kemia, tähtitiede ja muut – on paras tapa saada tietoa. Tiede perustuu pohjimmiltaan viiteen aistiimme: näköön, kuuloon, kosketukseen, hajuun ja makuun. Tutkijat tekevät *havaintoja*. He katselevat, kuuntelevat, tökkivät sormella, nuuhkivat. Joskus he jopa nuolevat. He suorittavat kokeita ja tutkivat tuloksia huolellisesti. Juuri havaintoihin he perustavat tieteelliset teoriansa.

Ajattelet ehkä, että eikö juuri tällainen *tieteellinen* menetelmä ole yksi parhaita tapoja saada selville, millainen maailma todella on. Eikö Platon siis ole väärässä väittäessään, että emme voi aistiemme avulla saada aitoa tietoa?

Ajattelet ehkä myös: miten kukaan voisi saada selville yhtään mitään tärkeää vain istumalla lempituolissaan silmät ummessa? Eikö se olisi lähinnä viimeinen konsti saada mitään tietoa todellisuudesta? Eikö Platon siis ole väärässä myös siinä, että hiljainen pohdiskelu olisi ainoa tie aitoon tietoon? Eikö ole itsestään selvää, että mitään aitoa tietoa ei voi saada ilman viittä aistiamme? Järki yksinään on sokea. Eivätkö aistimme ole ainoa todellinen ikkuna todellisuuteen?

Platon voi hyvin olla väärässä siinä, että emme aistiemme avulla voisi saada tietoa. Mutta ehkä hänen ajatuksissaan on kuitenkin *jotain* perää. Ehkä ainakin se on totta, että jotkut elämän peruskysymyksistä ovat sellaisia, joihin emme aistiemme avulla voi löytää vastauksia. Tutkitaanpa seuraavaa argumenttia.

Argumentti

Jotkut elämämme tärkeimmistä kysymyksistä ovat sellaisia, joissa kysytään: *mitä X on?* Haluamme esimerkiksi tietää: mitä *oikeudenmukaisuus* on? Se on hyvin tärkeä kysymys. Haluamme, että yhteiskunta on oikeudenmukainen. Haluamme, että meillä on oikeudenmukaiset lait. Haluamme, että oikeudessa annetaan oikeudenmukaisia tuomioita: tuomioita, jotka ovat rikoksen mukaisia (eihän esimerkiksi olisi kovin oikeudenmukaista teloittaa ihmistä, joka on käynyt omenavarkaissa naapurin puutarhassa). Meidän on siis hyvin tärkeää tietää, mitä oikeudenmukaisuus on. Jos emme tiedä mitä se on, emme tiedä miten rakentaa reilu ja oikeudenmukainen yhteiskunta.

Muita tärkeitä *mitä X on* -kysymyksiä ovat: mitä on *hyvyys*? mitä on *rohkeus*? mitä on *kauneus*? ja niin edelleen.

Platon väitti, että jos ihminen ei tiedä, mitä hyvyys on, mitä rohkeus on tai mitä kauneus on, ja hän haluaisi saada ne selville, hänen on mahdotonta tehdä se pelkästään havainnoimalla ympäröivää maailmaa.

Otetaan esimerkiksi kauneus. Kauniita asioita voi olla vaikka kuinka paljon. Miksi siis ihminen ei voisi saada selville, mitä kauneus on, tarkkailemalla kaikkia niitä asioita? Ongelma on tämä: jos ei *jo* tiedä, mitä kauneus on, *ei voi arvioida, mikä ympäröivistä asioista on kaunis*. Ei pysty tunnistamaan kauneutta.

Annan toisenkin esimerkin (jonka juuri keksin – se ei siis ole Platonin). Katso näitä erimuotoisia kappaleita:

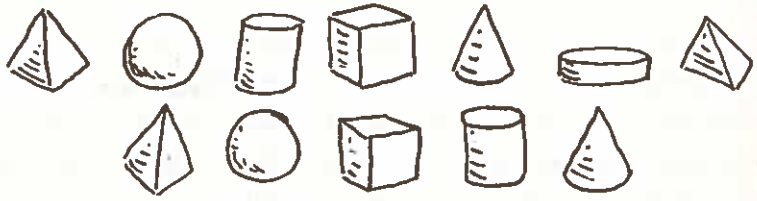

Olettakaamme, että väittäisin, että jotkut niistä ovat lipeliinejä ja jotkut eivät. Sinähän et tiedä, mikä lipeliini on, vai kuinka? Sinulla ei ole harmainta aavistusta siitä, mikä lipeliini on. Voisitko saada selville, mikä lipeliini on, tarkastelemalla näitä kappaleita? Et. Et tietenkään. Sinähän et tiedä, mitkä niistä ovat lipeliinejä.

Jos nyt kertoisin sinulle, että jokin voi olla lipeliini vain ja ainoastaan jos se on kuution muotoinen, niin *silloin* tietenkin tietäisit, mitkä kappaleista ovat lipeliinejä. Voisit sanoa, että vain keskimmäiset

kaksi kappaletta ovat lipeliinejä. *Nyt* lipeliinien tarkastelusta ei tosin olisi enää mitään hyötyä, koska tietäisit *jo* mikä lipeliini on.

Näyttää siis siltä, että kun etsimme vastausta kysymykseen »mikä lipeliini on», ympäröivän maailman havainnoimisesta ei ole apua. Ei siitä tunnu olevan apua myöskään silloin, kun mietimme vastauksia sellaisiin kysymyksiin kuin »mitä oikeudenmukaisuus on», »mitä kauneus on» ja niin edelleen.

Saako edellä esitetty argumentti sinut vakuuttuneeksi? Onko Platon oikeassa väittäessään, että aisteista ei ole apua, kun etsimme vastauksia kysymyksiin »mitä oikeudenmukaisuus on» ja »mitä kauneus on»? Mitä mieltä olet?

Sielu ja ideoita koskeva tieto

Kuten jo mainitsin, Platon uskoi, että meillä jokaisella on kuolematon sielu. Eräs syy siihen, miksi sielu on Platonin filosofian kannalta tärkeä, on se että hän käyttää sitä selittämään, miten saamme *tietoa*. Platonin mukaanhan aitoa tietoa ei voi saada aistien vaan järjen välityksellä. Siitä kuitenkin herää kysymys: miten voimme järjen avulla saada ideoita koskevaa tietoa?

Platonin vastaus näyttää olevan: järki jotenkin *muistuttaa* meitä ideoista. Järjen käytön avulla *muistamme* jotain, minkä jotenkin olemme aina tienneet. Sielumme olivat olemassa jo ennen kuin fyysiset ruumiimme syntyivät. Ne saivat jo silloin tietää ideoista. Kaikki tieto, mitä meillä ideoista on, on siis vain mieleen palautettua tietoa.

Voit esimerkiksi tunnistaa kauneuden nyt vain koska olet kokenut kauneuden idean jo ennen syntymääsi. Samasta syystä voit tunnistaa puun. Ennen syntymääsi sielusi koki puun idean.

Kun siis nyt näet puun…

…se muistuttaa sinua puun ideasta.

Sillä tavalla tunnistat sen puuksi.

Nyt kun olen selittänyt Platonin ideateorian sinulle, tutkikaamme kahta sen tunnetuinta kritiikkiä.

Kritiikki nro 1: räkäklöntin idea

Platon maalaa meille upean taulun. Hänen täydellinen, ikuinen maailmansa varjojen tuolla puolen kuulostaa ihmeelliseltä. Itse asiassa se kuulostaa taivaalta. Platon ainakin tuntuu pitävän sitä hyvinkin taivaallisena.

Eräs Platonin ideoita puoltavista argumenteista näyttää olevan seuraavanlainen. Jos on olemassa asioita, jotka muodostavat *yleiskäsitteen* (esimerkiksi kauniit asiat tai tuolit tai muut sellaiset), on aina myös *korkeampi* asia – idea – joka on olemassa niiden lisäksi. Kutsukaamme tätä argumenttia vaikkapa *lisäasia-argumentiksi*.

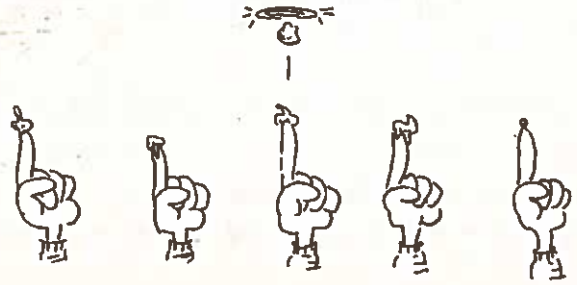

Platonin ideateoriassa on kuitenkin eräs ongelma. Jotkut asiat ovat aika ällöttäviä. Otetaan esimerkiksi vaikka räkäklöntit – ne voivat muodostaa yleiskäsitteen.

Lisäasia-argumentin mukaan olisi siis oltava myös räkäklöntin idea. On oltava *täydellinen ikuinen ja muuttumaton räkäklöntti.*

Ei kai sellaista voi kuitenkaan olla? Täydellinen räkäklöntti ei kuulosta kovin taivaalliselta. Pitäisikö meidän todella uskoa, että todellisessa, taivaallisessa maailmassa varjojen tuolla puolen olisi niin inhottavia asioita? Luultavasti ei. Platon itse ei ainakaan tuntunut kovin innostuneelta moisesta ajatuksesta.

Ongelma on siis seuraavanlainen. Joko Platonin on hyväksyttävä se tosiasia, että räkäklöntin idea on olemassa (ja vaikuttaa siltä, että hän ei hyväksyisi sitä), tai hänen on myönnettävä, että lisäasia-argumentista ei ole mihinkään. Molempia hän ei voi saada. Ja jos lisäasia-argumentista ei ole mihinkään, sitten sitä ei voi käyttää osoittamaan, että *mikään* idea on olemassa.

Kritiikki nro 2: liian monta ideaa

Yksi Platonin teorian kuuluisimmista kritiikeistä on seuraavanlainen.

Kuten sanoin, Platon näyttää käyttävän lisäasia-argumenttia. Esimerkkinä olkoot nämä sängyt:

Sängyt muodostavat yläkäsitteen. Lisäasia-argumentin mukaan on oltava *lisä*asia – *täydellinen* sänky – joka on olemassa kaikkien yksittäisten sänkyjen lisäksi, tähän tapaan:

Sängyn idea on se mikä yhdistää kaikkia yksittäisiä sänkyjä. Kui-

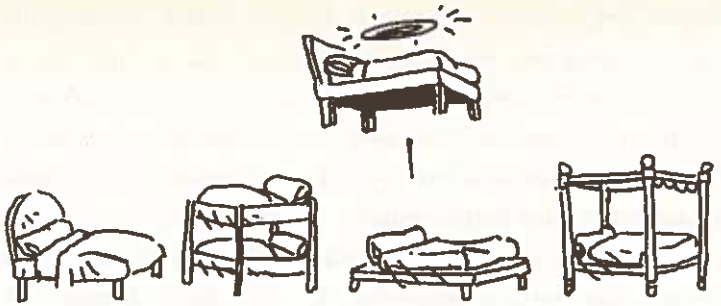

tenkin alkuperäiset sängyt ja idea muodostavat *myös* yläkäsitteen. Nekin ovat kaikki sänkyjä, eli niilläkin on jotain yhteistä. Lisäasia-argumentin mukaan meidän on lisättävä *toinen* sängyn idea, näin:

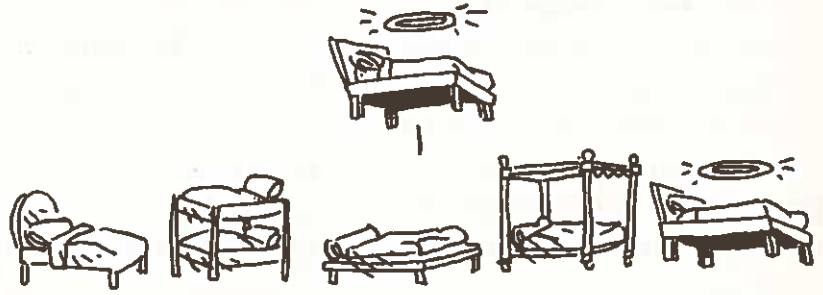

Alkuperäiset sängyt ja kaksi ideaa muodostavat nyt tietenkin taas yleiskäsitteen. Kaikki ovat sänkyjä. Lisäasia-argumentin mukaan olisi siis oltava *kolmas* sängyn idea, näin:

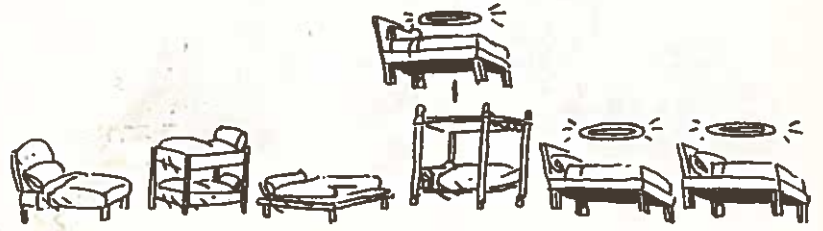

Olisi oltava myös neljäs sängyn idea, viides, kuudes ja seitsemäs. Lisäasia-argumentti pätee loputtomiin. Jos siis lisäasia-argumentista

on mihinkään, sängyn ideoita on oltava ääretön määrä. Siinä ei kuitenkaan ole mitään järkeä.

Sama pulma koskee tietenkin kaikkia muitakin ideoita. Pulma on siinä, että Platonille ei tunnu riittävän vain yksi idea kutakin yläkäsitettä kohden. Lisäasia-argumentti näyttää vaativan äärettömän määrän ideoita jokaista yläkäsitettä kohden.

Jos taas kiistämme, että jokaista yläkäsitettä kohden olisi ääretön määrä ideoita, kuten Platon varmasti kiistäisi, meidän on hyväksyttävä se tosiasia, että lisäasia-argumentissa ei ole mitään perää. Ja siinä tapauksessahan sitä ei voi käyttää osoittamaan, että jokaiselle yläkäsitteelle on oma ideansa.

Elämmekö varjojen maassa?

Olemme nyt tarkastelleet Platonin ideateorian kahta kritiikkiä, jotka molemmat vaikuttavat oikein hyviltä. Jotkut filosofit väittävät kuitenkin, etteivät ne oikein toimi. On myös syytä muistaa, että Platon itse tunsi nämä kritiikit, eikä ollut niistä kovin vakuuttunut. Platon pitäytyi teoriassaan (kuten tietenkin ovat tehneet myös monet muut filosofit, uskonnolliset ajattelijat, kirjailijat, taiteilijat ja muut vuosisatojen ajan).

Saako Platon sinut vakuuttumaan? Onko maailma jonka näemme ympärillämme todellinen? Vai elämmekö vain varjojen maassa? Mitä mieltä olet?

Minun on myönnettävä, että Platonin argumentit eivät saa minua vakuuttumaan. Silti minun on myönnettävä myös se, että Platon käsittelee tunnetta, joka minulla ja monilla muillakin ihmisillä näyttää olevan, tunnetta siitä, että elämässä, todellisuudessa, on oltava jotain muutakin kuin *vain tämä*. Meistä tuntuu, että jokin *oleellinen* – jokin *tärkeä* – on kätketty.

Meistä tuntuu, että jos väliverho vain voitaisiin vetää auki, näkisimme jotain ihmeellistä. Emme voi nähdä, koskettaa, kuulla, haistaa tai maistaa sitä »jotakin», mutta silti tunnemme, että se on olemassa.